DISCURS FILOSÓFICH DELS BUFADORS D' OLOT [1]

(DOCUMENT DEL SIGLE XVIII)

SON los Bufadors d' Olot unas bocas de la terra en las faldas d' una montanya, per las quals, en lo major rigor del estiu, ix gran cópia d' ayre fresch y sech; sent veritat que en l' hivern y primaveras no ix ni 's percebeix un petit alé d' ayre ni fresch ni calent.

Son estos Bufadors un prodigi de la naturalesa que en l' interior de las entranyas de la terra obra efectes extraordinaris y que admiran per no poderse alcansar las causas sino com á misteris d' esfera superior ha de rendir lo discurs sas forsas y confessar mal de son grat la ignorancia.

Foren tan dificultosas d' alcansar las causas del volcá que en la montanya Etna de Sicilia obrí camí ab sas flamas entre las duras y pesadas rocas que posá en confusió los majors ingenis del imperi romá; y al famós Plinio per volerlas exami-

(1) Aquest document fou llegit en lo «Centre Excursionista de Catatunya», lo dia 25 de Juny del present any.

nar de prop la curiositat li apressurá la mort arrebatat y consumit de la sua activa voracitat.

La mateixa dificultat han causat altres volcans y bocas de la terra per hont moltas vegadas s' han despenyat rius caudalosos de foch, y s' han alsat flamas tan desmesuradas que apareixía havían d' abrasar las mateixas estelas com la boca del Vesuvio y las de la Norregia, en Europa. Las de Filipinas y Ternate, en las Indias, y altres molts de que están plenas las Historias.

No es estat menos prodigiós, ni ha causat menos dificultat als ingenis de la India 'l volcá d' aygua que 's descubrí en la isla de Fidore prop de las islas de Terrenate, que, situat en la major eminencia de la isla, en lloch de flamas, vomita gran cantitat d' aygua calenta per diferentas bocas com refereix lo P. Francisco Coli en la Historia de Filipinas; y son tan amagadas las causas que apenas donan camí á las coniecturas pera escudrinyarlas.

Ab lo mateix rigor y no ab menor admiració se podían comptar entre 'ls volcans y prodigis de la naturalesa los Bufadors d' Olot per ser unas bocas per hont respira y alenta la terra gran cópia d' ayre en lo estiu com si estigués fatigada dels calors ó d' algún gran trevall; sent així que en l' hivern y primavera no despedeix un alé d' ayre que puga percebirse al sentit; y no son menos amagadas al discurs ni menos dificultosas d' alcansarse las causas admirables d' aquestos volcans de foch y aygua.

Y encara que varios y sútils ingenis s' han cansat y fatigat en poderlas descubrir pero sempre es estat en va son trevall y s' han deixat abrumats de la dificultat sens donar assiento en ninguna cosa ni avansar la dificultat un pas. Jo, empenyat en la materia y per donar gust als amichs á que no he pogut resistir, y, mogut un tant de la curiositat, treuré forsas de flaquesa, no que presumesca averiguar las causas ab evidencia de modo que las deixi sense dificultat, que assó, á més de ser vana presumpció, desllissaría ab atrevida temeritat per ser cosa tan amagada á la experiencia y sentits humans en que solament se pot discernir per conjecturas y principis filosófichs falibles de sí y subjectés á molts errors, procuraré, ab tot, donar aquellas conjecturas que aparexerán més fundadas y aquells principis més admesos per verdaders en que fundaré

la resolució que puga servir de fil pera eixir sens deshonra d'aquest intrincat laberinto.

Pera major claretat en aquesta materia proposaré quatre punts y averiguaré quatre dificultats en que reduhiré tota la materia d' aquest discurs. La 1.ª, será averiguar qual sia la causa del ayre en los Bufadors d' Olot; la 2.ª, qual sia la causa perque 'ls bufadors despedeixen ayre d' estiu y no d' hivern y en las primaveras; la 3.ª, qual sia la causa que sia fret l' ayre que ix dels bufadors, y la 4.ª, qual sia la causa de la sua sequedat ab que vindré á concloure tot lo discurs.

Quan á la primera dificultat alguns han pretés que la causa indubitable d' aquest ayre era algún riu ó vena gran d' aygua que, ab la violencia de son curs y agitació natural y precipitada, conmovía l' ayre y 'l despedía per aquellas bocas de la terras que trobava obertas, al modo que en algunas fargas de las montanyas Pirenencas la mateixa aygua que despenyantse ab violencia fa rodar la roda del martinet, conmou l' ayre y serveix de manxas pera encendre 'l carbó de la fornal. En la qual materia son més admirables las invencions de Trascoti, prop de Roma, ahont ab la violencia de l'aygua fan conmoure de tal manera l' ayre que donan lo qu' es menester pera que un tritón animi un corn marí ab tanta violencia que s' ou lo só d' algunas millas, y altres bustos y personatjes de bronso y pedra tocan diferents instruments ab l' ayre que 'ls ministra la violencia de l' aygua que 'ls passa aprop.

Aquesta rahó fora molt bona y molt del cas si 'ls bufadors axí com despedeixen gran cópia d' ayre d' estiu també 'l despedissin al hivern suposant que en aquest temps van més abundants los rius y las serras d' aygua y consegüentment més arrebatadas, ab que havían de conmoure més l'ayre; pero com la experiencia ensenya que en l' hivern no ix ni un petit alé d' ayre dels bufadors s' haurá de cercar altra rahó que aquieti y sossegui més lo discurs.

Sino es que digan que 'l riu ó venas d' ayguas caudalosas produheixen alguns vapors d' estiu en las entranyas de la terra los quals no produheixen d' hivern y aquells vapors axí alsats se convertescan en ayre y per aquesta causa isca tan abundant en lo estiu per la molta cópia de vapors y no isca un alé d' ayre d' hivern perque l' aygua no produheix vapor ningú.

D' esta manera te alguna apariencia aquest sentir pero tampoch deixa l' enteniment rosegat. Primerament perque no hi ha hagut persona alguna que haja oit lo ruído de l' aygua y riu caudalós ab que vanament y sens fonament algú 's suposa lo tal riu ó venas caudalosas d' aygua baix los bufadors quant y més que encara que fossin las tals venas ó riu d' aygua baix los bufadors encara s' hauría de senyalar alguna altra causa distinta perque la experiencia ensenya que de l' aygua y de la terra no solament ixen los vapors y exalacions d' estiu sino també d' hivern; y per aixó tením núvols, bromas y altres meteoros en lo hivern, ab que no solsament produhiría lo riu ó venas d' aygua vapors en lo estiu sino també en l' hivern y si estos vapors, sens altra causa, se convertissin en ayre també despedirían los bufadors ayre d' hivern com d' estiu; lo qual es contra la experiencia.

Altres han discurregut que la causa d' aquest ayre en lo estiu es la rarefacció perque l' ayre que ab lo rigor del hivern estava retirat y condensat en las moltas covas y cavernas d' aquella montanya, després en lo estiu, ab la calor del sol, s' estén y 's fa raro, ab que, no cabent aquell ayre rarefacto en las entranyas de la terra en aquellas covas y concavitats ha d'eixir d' ellas, y, no trobant altre camí sino 'l d' aquellas bocas obertas dels bufadors, ix per ellas en lo estiu y no en lo hivern en lo qual li falta 'l calor per esténdres y ferse raro. Al modo que una ampolla d' oli gelat que estiga ben plena si s' acosta al calor del foch se va estenent l' oli y fent raro de manera que, no cabent en la ampolla, ix per lo forat del coll que troba obert; així aquell ayre condensat se fa raro ab la calor del sol en lo estiu y, no cabent en las covas, ix per los forats dels bufadors que troba oberts.

Aquesta rahó apareixerá á alguns ignorants qu' es molt bona y que solta tota la dificultat donant la causa d' aquell ayre y juntament la rahó perque ix en lo estiu y no en lo hivern, pero á qualsevol filosoph y home docte li apareixerá no menos falsa que la primera que havém impugnada; y pera millor entendre esta veritat llegesca ab atenció las rahons que segueixen.

Primerament es falsa perque diu que l' ayre d' hivern está condensat en las entranyas de la terra y en lo estiu ab la calor del sol se fa raro. Perque es principi filosófich al qual ningú

resisteix que la calor es causa del raro y la frialdat del denso y constipat, y com en lo hivern l'ayre de las covas y entranyas de la terra estiga calent y en lo estiu fresch conforme ensenya la experiencia, se segueix ab claretat que si algún ayre hi hagués en las concavitats dels bufadors que en lo hivern estaría raro per estar més calent, y en lo estiu estaría constipat y denso per la major frescura; ab que va per terra tot lo fonament d' aquesta opinió que suposava que l' ayre en las covas estava constipat, denso y com á gelat en l' hivern, y que després se desgelava y feya raro en lo estiu.

Que la calor sia causa del raro y la frialdad del denso, á més qu' es sentit comú de la fi osofía y lo aporta Oviedo de Generatione, se veu als ulls ab la experiencia del oli, aygua y altres licors que ab la frialdad se constipan y congelan y ab la calor se fan raros, y com l' ayre en las covas al hivern estiga calent per lo antiparistari y d' estiu estiga fresch com ensenya la esperiencia, se segueix que en l' hivern estaría més raro l' ayre dins los bufadors que no en lo estiu; ab que 's derroca lo fonament d' aquesta opinió que deya que l' ayre dels bufadors estava d' hivern com á gelat y constipat y ab aquesta causa no despedían ayre.

Lo meu sentir y parer en materia tan dificultosa es que 'l sol ab la calor gran del estiu es la causa del ayre en los Bufadors d' Olot convertint algunas porcions d' aygua ó vapor acuós que troba en las entranyas de la terra en ayre delicat y apacible.

Pera prova d' aquesta proposició s' ha de suposar la sentencia comuna dels filosophs que ensenya que alguns elements se converteixen en altres (ó sia mediatament ó inmediatament, de que ara no instituhesch cuestió) del qual parer fou Aristótil, Sant Thomás, Ovidi, los Conimbricenses y Linze, y quan faltassen autors, sobrava la esperiencia que així ho ensenya, puig veyém que las naus holandesas aportan uns terrossos de terra que 'ls serveixen de carbó y 's converteixen en foch ardent, y algunas gotas d' aygua que 's llensan en lo foch ab la sua gran activitat los consumeix y destruheix la forma d' aygua y introduheix en aquella materia la forma substancial de foch.

També s' ha de ponderar que l' aygua es un element molt fácil d' admetre en sí peregrinas impresions y mudarse en

varias formas. Moltas vegadas ha vist Girona en los polvorosos arenals de Ter abrasats del excessiu calor del estiu caure algunas gotas grans de pluja d' alguna nuvolada que passava, y al arribar en terra y tocar la pols, convertirse en granotas. De l' aygua, refereix Linze, que moltas vegadas se converteix en cristall y en pedras preciosas y del cristall tením esperiencia en las montanyas de Çadir hont s' ha donat renom de font del Cristall á una que per la sua rara frialdat ha convertit part de las suas ayguas en preciós cristall que després han trobat en ella alguns pastors y altras personas que la han frecuentada per aquest prodigi. Lo Pare Acosta escriu d' un estany que las suas ayguas posadas en uns caixons de fusta se converteixen en pedra dintre d' algunas horas y es molt forta y bona pera edificis, de hont se conclou ab evidencia que l' aygua es element fácil d' admetrer peregrinas impresions y mudarse en varias formas.

Pero, arribant al cas que tením entre mans de convertirse l' aygua per la vehemencia y activitat del calor en ayre sútil y saludable, es opinió de molts autors graves y experimentats que segueixen Linze, los Conimbricenses y Oviedo, y quan faltassen autors nos bastaría la esperiencia tan clara en aquest particular que no la pot negar sino qui no conegui 'l sol al mitj del dia.

La primera esperiencia es pendre una bola de bronse tova per dintre y que tinga sols un foradet per lo qual se posan algunas gotas d' aygua dins la bola, y desta manera posarla en un braser de foch y al punt que la calor suficient s' ha encorporat en la bola y en l' aygua que te dintre, destruheix la forma d' aygua é introduheix la forma d' ayre convertint aquella aygua en ayre, de tal manera que basta pera conservar lo braser encés, y es tan comuna aquesta esperiencia entre les nacions septentrionals que en los brasers sempre posan la bola, així com he dit disposada, pera que 'ls tinga y conserve encesos; la qual esperiencia he jo feta moltas vegadas en Espanya pera major certesa mia en aquesta veritat.

La segona esperiencia es encara més comuna y manual, y es d' una poma que posantla al foch la calor li converteix algunas porcions aqüeas en ayre de modo que cada dia s' adverteix que ix l' ayre de la poma, y no perque antes lo tingués

sino que, com es de son natural tan ayguadora, la vehemencia del foch li converteix aquellas parts en ayre.

La tercera esperiencia es de la llenya verda, que per serho te més parts aquas que no la seca á la qual lo temps ha consumit aquellas porcions aygualosas; si 's posa en lo foch la calor converteix part d' aquell humor aqüeo en ayre de manera que 's dona á coneixer ab lo siular que fa al eixir per los poros oberts de la llenya y ab lo encendre moltas vegadas lo foch lo qual no fa la llenya feta per faltarli aquell vapor aygualós que puga convertirse en ayre.

Deixo la quarta esperiencia que aportan alguns, y es de l' olla quan bull que la calor rarefa las parts de l' aygua y las converteix en gran part en sútil ayre com se veu per la esperiencia si s' aplica una candela encesa al costat de la cobertora per hont la olla puga respirar que al mateix punt la mata, si be 's podría duptar si es vapor lo que ix de la olla ó si es ayre; pero lo més cert es que juntament ix de l' olla que bull ayre y vapor; y las parts més sútils de l' aygua se converteixen en ayre y las més crassas en vapor.

D' aquestas autoritats allegadas y esperiencias dalt ditas, se pot coniecturar més que probablement qual sia la causa del ayre en los Bufadors d' Olot assentant que es la calor gran del sol que, donant de plé en aquella montanya cavernosa y prenent més forsa la sua activitat en la tosca, naturalment més apte pera la calor que altras pedras, converteix en ayre las parts més sútils d' algunas venas d' aygua ó vapor aqüeos que calenta en las entranyas de la terra, y, no trobant aquell ayre així convertit per hont eixir sino per las bocas dels bufadors, que data porta ruit al modo que l' aygua tancada dins la bola de bronse 's converteix en ayre ab la calor del foch y, no trobant altra porta per hont eixir sino per lo foradet obert, per ell causa son efecte.

Que sia la calor del sol la causa única del ayre en los Bufadors d' Olot ho declara bastantament la mateixa esperiencia perque en lo hivern y en las primaveras quan lo sol te poca forsa no despedeixen los bufadors un alé d' ayre, sino es en algún rarum contingens que s' unissen algunas causas estraordinariament pera produhirlo, y solament comensan á respirar quan lo sol en lo estiu apreta més ab sa calor, y creix l' ayre al pas que creix la calor y s' acaba quan la calor

acaba. Y s' ha notat no pocas vegadas que 'ls anys de major calor es major la vehemencia del ayre, com al contrari menor quan es més temp ada la calor, ab que apar que no 's pot negar que 'l sol ab la calor de estiu sia la causa del ayre en los bufadors.

Solament se podría posar en controversia qual sia la materia que la calor del sol converteix en ayre: si acás es l' aygua ó algún vapor aqüeo ó si acás es la terra ó alguna exalació terrea. Perque també es sentencia d' alguns autors en las disputas dels meteoros que la exalació terrea algunas vegadas se converteix en núvols que algunas vegadas se resolen en ayre enlloch de convertirse en aygua; y que las exalacions terreas que Linze anomena parts menudas separadas de la terra se convertescan algunas vegadas en ayres, es sentencia d' Aristótil la qual segueixen los Conimbricenses, Telles y Linze ab molts altres Paripatétichs ab que 's pot dubtar si l' ayre dels bufadors pren son principi de l' aygua ó vapors aqüeos, ó si 'l pren de la terra ó exalacions terreas.

Lo meu sentir en aquest particular es que l' aygua ó vapor aqüeo y no la terra ó exalació terréa es la materia de la conversió del ayre en los bufadors Móume per aquesta resolució l' autoritat d' Aristótil, Sant Thomás y del Cardenal Toledo ab lo corrent dels doctors: perque aquells elements se converteixen més facilment entre sí que tenen cualitats sepubólicas y semblants, que no aquells que las tenen dessemblants y contrarias, y més simbolisa l' aygua ó vapor aqüeo ab l' ayre que no la terra ó exalacions terréas, ab que més facilment se convertirá l' aygua ó vapor aqüeo en ayre que no la terra ó exalacions terréas en los bufadors.

Que simbolisa més l' aygua ó vapor aqüeo ab l' ayre que no la terra ó exalació terréa ab l' ayre, se prova ab facilitat, perque l' ayre, en la opinió més corrent que segueixen Aristótil, los Conimbricences, Rubio, Hurtado y Oviedo, es humit in summo y calent en excellenti; y l'aygua es freda y humida en la opinió més apadrinada y atmesa, la qual, á més de Aristótil y 'ls autors citats, l' abrassan també Sant Ambrós, Sant Damasceno, Sant Basilio y Plutarco, ab que l' aygua y l' ayre simbolisan y convenen en la qualitat humida, puig l' ayre es humit y l' aygua també es humida. Pero la terra y exalacions terréas son secas y fredas en la comuna opinió que

segueixen Aristótil, los Conimbricences, Hurtado y Oviedo en los llochs citats, ab que l' ayre y la terra ó exalacions terréas no simbolisiu en ninguna qualitat ans be son contraris en los dos, puig l' ayre es humit y calent y la terra es seca y freda; y aixís convenint l' ayre y aygua en una qualitat d' humitat, y essent contraris l' ayre y terra ó exalacions terréas en las dos qualitats, més fácil será de creure que l' aygua ó vapor aqüeo 's convertiría en ayre, que no que la terra ó exalacions terréas se convertescan en ayre.

La proposició y resolució meva aixís confirmada 's prova encara millor ab la rahó natural, perque més fácil cosa es pera una conversió destruhir un contrari que no destruirne dos: sed aixís es que pera que l'aygua 's convertesca en ayre, solament s' ha de destruir un contrari qu' es la frialdat y pera que la terra ó exalacions terréas se convertescan en ayre s'han de destruir dos contraris, que son sequedat y frialdat. Luego més fácil es de creure que en los bufadors d' Olot l' aygua ó vapors aqüeos se converteixen en ayre que no creure que la terra ó exalacions terréas se converteixen en ayre.

Quant y més que en la terra ó exalacions terréas se troba una qualitat que 'l sol, causa del ayre en los bufadors d'Olot, no pot destruir pera confertir la terra ó exalacions terréas en ayre. Perque la terra te la qualitat de seca in summo y 'l sol ab lo seu calor no destruheix la sequedat sino que 'l calor la aumenta com consta de la esperiencia; luego lo sol, que es causa del ayre en los bufadors ab lo seu calor, no podría destruir la sequedat de la terra ó exalacions terréas pera convertirlas en ayre; y es esperiencia certa que la sequedat solament se destruheix per la humitat que es son coutrari: sent aixís es que 'l sol ab lo seu calor no introduheix humitat sino sequedat en la terra. Després clarament se veu que 'l sol ab son calor no pot convertir en ayre la terra ó exalacions terréas.

Pero al contrari se percebeix y demostra ab claretat com l' aygua 's puga convertir facilment en ayre per causa del calor excessiu del sol en lo d' istiu. Perque l' aygua ó vapor aqüeo solament se oposan ab l' ayre en la frialdat; sent aixís es que 'l sol ab lo seu excessiu calor destruheix la frialdat. Prompte 's deixa molt be entendre com per causa del calor del sol l' aygua ó vapor aqüeo de las entranyas de la terra se convertesca en ayre en los bufadors.

Aquesta rahó 's pot confirmar ab molta forsa. Perque destruhint lo sol ab son calor la frialdat de l'aygua y introduhinthi'l calor resta l'aygua ó vapor aqüeo ab las matexas qualitats que l' ayre; perque l' aygua té primerament la seva natural humitat, després te 'l calor que li introduheix lo sol. Després resta ab humitat y calor, que son las mateixas qualitats que poch ha ab sentencia de gravíssims filosophs assenyalárem al ayre; ab que se dexa molt be entendre com l' aygua per medi del calor del sol se puga convertir en ayre.

De lo dit se trau ab alguna claretat y no sense gran fonament que, no trobantse altra materia que cóngruament se puga convertir en ayre en los bufadors sino l' aygua ó vapors aqüeos y la terra y exalacions terréas, y deixant provat la major congruencia y fonament que tením pera dir que l' aygua ó vapors aqüeos es lo que 's converteix en ayre y no la terra ó exalació terréa, no será temeritat, sino acert molt fundat en principis filosófichs, dir que la materia que en los bufadors d' Olot se converteix en ayre per la viloencia y activitat del sol es l' aygua ó vapor aqüeo; ab que restan suficienment comprovadas las duas mevas resolucions.

Aixís examinada y esplicada aquesta primera dificultat de las quatre que proposí en lo principi d' aquest discurs, se entendrá ab molta facilitat la segona que es averiguar la causa perque al hivern no ix ayre d' aquellas cavitats y bufadors de Olot com en lo d' istiu.

La rahó més concloent es perque, com havém dit, la causa del ayre en los bufadors es l' excessiu calor del sol que converteix l' aygua ó vapor aqüeo en sutilíssim ayre y com al hivern y en las primaveras no te 'l sol prou forsa ni activitat en lo calor pera introduhir lo que es menester en l' aygua y vapors aqüeos pera convertirlos en ayre, d' aquí es que al hivern no despedeixen los bufadors ni un alé d' ayre despedint tanta cópia en lo més rigurós del istiu.

Aquesta rahó basta pera convéncer y deixar assossegat á qualsevol enteniment que no 's deixi portar de la passió. Perque l' aygua ó vapor aqüeo, pera convertirse en ayre ha de perdre la frialdat que es contraria al ayre y admetre la calor que es qualitat que demana l' ayre; y com en l' hivern y primaveras no tinga prou forsa 'l sol pera destruhir la frialdat de l' aygua é introduhirhi lo calor; d' aquí es que 'l sol no

pot al hivern y primaveras convertir l' aygua ó vapor aqüeo en ayre, y no convertint lo sol ab sa calor l' aygua ó vapor aqüeo en ayre, no tindrán los bufadors ayre que poder donar en l' hivern y primaveras com lo tenen al istiu perque la forsa del sol converteix en ayre l' aygua ó vapors aqüeos.

Entro en la tercera dificultat que apar ha de tenir ungles; y es averiguar la causa perque aquell ayre dels bufadors ix fresch y apacible essent veritat que l' ayre de la naturalesa es calent com havém dit, y 'l dels bufadors te particular rahó de serho perque fou convertit d' aygua per medi del calor que 'l sol hi introduhí, ab que apar que aquest ayre havía d' eixir calent seguint lo curs natural de las causas, y no fresch com demostra la esperiencia.

Aquesta dificultat apar que milita particularment contra la meva opinió y que singularment derroca 'ls fonaments que havíam posat, ab que anant ells per terra es forsós que tota la máquina d' aquest discurs patescá total y miserable ruina. Pero m' alenta y dona notable ánimo lo veure que també han de respondre á n' aquesta dificultat tots aquells que diuhen que l' ayre es de sa naturalesa calent; sent aixís que la esperiencia demostra al istiu que l' ayre de las covas y subterranis es fresch. Perque es cert que 'l sol quan converteix l' aygua en l' ayre per medi del calor no introduheix més calor en l' aygua de lo que es menester pera convertirla en ayre; y com l' ayre, tant lo que es convertit d' aygua, com lo que no ho es, tingan tots calor in excellenti com es sentencia molt seguida entre 'ls filosophs, tots acusan de donar la rahó perque essent l' ayre calent in excellenti al istiu, ensenya la esperiencia que está fresch en las covas y subterráneos.

A n' alguns filosophs gravíssims los aparegué insuperable aquesta dificultat y pera fregirli 'l cos s' apartaren del sentir comú y resolgueren que l' ayre no era calent sino fret. Pero eixint del foch donaren en las flamas. Y també 'ls resta donar la rahó perque essent l' ayre en la seva opinió fret, ab tot la esperiencia mostra que al hivern está l' ayre de las covas y subterranis calent. Aquesta opinió de que l' ayre era fret fou comuna dels estoichs y com á deixebles d' aquella escola la seguiren Séneca, Cícero, Filo, Joen, Galeno y altres molts, aixís dels antichs com dels moderns autors. Pero tota la escola paripatética ab lo seu capitá Aristótil, que en las cosas na-

turals es l' autor reverenciat per lo de major autoritat, digué que l' ayre era calent in excelenti, la qual opinió seguiren los més dels autors antichs, y dels moderns los Conimbricences, Hurtado, Oviedo y Linze ab molts altres.

Donaré puig la rahó perque aquell ayre dels bufadors, haventse format per causa calenta que fou la activitat del sol que convertí l' aygua ó vapor aqüeo en ayre y essent l' ayre del seu natural calent, ix fresch y apacible en los bufadors y será la matexa que donan los paripatétichs pera dir que l'ayre encara que de la seva naturalesa es calent in excellenti al istiu, es fresch al interior de las covas subterráneas.

Pera lo qual s' ha d' advertir que l sol ab lo calor produheix algunas exalacions en las entranyas de la terra que son calentas y al hivern, com lo fret te 'ls poros tancats de la terra aquellas exalacions no poden eixir ab que l' ayre d' hivern dintre las covas y subterranis está calent per aquellas exalacions; y com també cada cosa procura sa natural conservació, aquellas exalacions calentas que están en las entranyas de la terra en temps d' hivern procuran conservarse y no eixir perque 'l fret, que es son contrari, no las destruhís, pero al istiu com lo sol ab sa calor obra 'ls poros de la terra ixen las exalacions calentas ab que la terra deslliurada d' ellas se torna en sa natural, sequedat y frialdat.

Això suposat, la rahó que donan los autors pera dir que l' ayre encara que sía de sa naturalesa calent está fresch al istiu dintre las covas y subterráneos es la Antiparistari, y es quan alguna qualitat se fá més intensa en presencia de son contrari. Aquesta rahó donan lo P. Francisco Suarez, Rubio, Tellez, Oviedo, Arriaga y 'ls Conimbricenses, los quals aportan lo cas en termes propis d' estar l' ayre fresch en las covas lo temps del istiu, perque en aquest temps, com los poros de la terra están oberts per la calor, ixen las exalacions calentas que estavan en las entranyas de la terra ab que la terra resta ab sa natural frialdat, la qual comunica en l' ayre que está tancat en las suas entranyas y aquesta es la causa perque al istiu l' ayre está fresch en las covas y substerráneos; la qual mateixa rahó aplicarém al ayre dels bufadors, que, com troba al istiu la terra ab natural frialdat, evaporadas ja las exalacions calentas que tenía al hivern la mateixa terra, li va comunicant aquella frialdat sua y li va destruhint la calor

ab que 's deixa ben entendre com l' ayre dels bufadors pert la seva calor natural y adquireix la frialdat de la terra ab la qual empapada 's comunica.

Pera entendre com l' ayre reb aquella qualitat freda de la terra y pert la qualitat calenta que li es connatural s' ha de advertir que l' ayre es un element molt sútil, y la terra un element molt denso, y las cosas sútils resisteixen menos á las qualitats que no las densas; com també las cosas quant més sútils tenen menos activitat; ab que la activitat de la terra densa será major y destruhirá la activitat calenta del ayre, que será altra rahó de congruencia pera saber la causa de la frialdat del ayre en los bufadors.

Altra causa hi ha també pera que l' ayre ixca fresch de las bocas dels bufadors, y es que l' ayre com es tan sútil está ple y mesclat d' átomos y corpúsculos de lo qual se veu cada dia la esperiencia en lo ayre d' un aposento quan en ell entra algún raig de sol que l' ayre iluminat se veu ple d' átomos y corpúsculos y com los átomos y corpúsculos que están dins la cova son tan petits, ab facilitat reben en sí la frialdat de la terra; y després, mesclantse aquestos átomos y corpúsculos aixís frets ab l' ayre que ix dels bufadors, li comunican la frialdat que á ells los comunica la terra.

Altra rahó donan los Conimbricenses pera coniecturar d' ahont ix la frialdat en l' ayre de las covas al istiu; y es que la terra també produheix algunas exhalacions que son de causa freda, també son fredas de son natural, y com estas exalacions se mesclan ab lo mateix ayre de las covas li comunican la sua frialdat: la qual rahó m' apar que es molt bona y molt del cas pera aplicarla á la frialdat ó frescura del ayre dels bufadors.

Y l' eixir aquell ayre dels bufadors ab tanta violencia 'l fa aparexer més fresch, de que tením la esperiencia abonada en las senyoras que usan de abanillos al istiu pera agitar y fer violencia al ayre ab que 'ls apar més fresch que no si 'l deixaven sense conmoure. La qual esperiencia abonaren Aristótil y Alexandro en sos problemas, la qual rahó també 's congrua pera augmentar la frialdat d' aquell ayre dels bufadors sino quant á la realitat per lo menos quant á la apariencia.

També augmenta la frialdat, per lo menos quant al sentit, lo ser tant copiós l' ayre que ix dels bufadors, de que tením la

esperiencia prou clara en lo foch, que quan major es despedeix de sí maior calor encara que 'l foch gran no sia en sí més calent que 'l foch petit. No d' altra manera apar que refresca més y apareix que es més fresch l' ayre dels bufadors per ser tanta la quantitat que ix, perque segons l' adagi filosófich «virtus unita fortior est seipsa dispersa.»

La última rahó d' apareixer l'ayre tant fresch quan ix dels bufadors es que l' ayre tant es més fresch al nostre sentit quant més se muda, perque de nostras caras y cossos abrasats al istiu pren l' ayre ambient algun calor, y quant més se deté l' ayre més temps té pera calentarse y quant més prest se muda resta més fresch y menos calent ab que quant més se mudará tant apareixerá més fresch y quant més ayre eixirá dels bufadors tant més se mudará l' ayre ambient ab que aparexerá més fresch; perque un ayre expelleix l' altre y si ix molt ayre més aviat expellirá l' altre que no si n' eixía poch, y aixís apareixerá més fresch.

Entrém en la última part que no será la més fácil de averiguar perque es adagi comú que la cúa es lo més dificultós d' escorxar y escudrinyém qual puga ser la causa de la sequedat del ayre dels bufadors essent veritat que en la opinió comuna que havém seguit l' ayre es humit en grau superior per la sua naturalesa, y quant los demés no fossin humits ho hauría de ser aquest de que tractám per ser convertit d' aygua ó vapor aqüeo que son de son natural humits. ¿Cual pues será la causa que aquest ayre ixca sech dels bufadors haventhi tantas rahons pera dir que havía d' eixir humit y jo ho diría aixís si la esperiencia no m' ensenyás lo contrari?

Varias causas se poden senyalar d' aquesta sequedat del ayre, de las quals senyalaré algunas breument pera evitar prolixitat. La primera es que l'ayre per tant sútil admet, conforme tinch dit y cada dia se prova ab la esperiencia, molts átomos y corpúsculos que si son aqüeos lo fan apareixer al ayre més humit y si son térreos lo fan apareixer més sech, y aixís se té per esperiencia que 'ls ayres que venen de la part de la marina son ó al menos se percebeixen més humits perque van mesclats ab los corpúsculos ó vapor aqüeo que 'l sol alsa en la mar; pero si 'ls ayres venen de la part de la terra son ó se percebeixen més sechs per quant venen mesclats y plens de átomos y corpúsculos térreos que de sa naturalesa

son sechs y atemperan la humitat del ayre y aixís com aquell ayre que ix dels bufadors ixca ple de átomos y corpúsculos térreos que'l sol alsa en las entranyas de la terra, per aqueixa rahó ix més sech perque ix més templat ab los átomos.

La segona rahó es perque aquell ayre que ix per las bocas dels bufadors fa son camí per las entranyas de la terra la qual es un element sumament sech y comunica poch á poch la sua sequedat al ayre y li lleva y atempera la humitat natural que aportava; al modo que l' ayre que al istiu passa per algunas montanyas hont los pastors han posat foch, se percibeix després, no solament calent, sino també sech, perque 'l foch ab la sua virtut desecativa li ha consumit part de la sua humitat; aixís també la terra com sia seca encara més que 'l mateix foch, ab la sua virtut dessecativa consumeix part de la humitat del ayre dels bufadors y 'l fa apareixer sech.

A més d' aquestas podríam també donar per rahó de la sequedat d' aquest ayre la mateixa que donárem pera la sua frialdat, y es que la terra exala algunas porcions de exalacions secas y fredas, las quals, mesclantse ab lo mateix ayre, 'l fan més sech pera atemperarli las parts humidas de son natural.

Té gran forsa també pera provar d' ahont prové la sequedat que experimentám en los bufadors, la rahó que aportan los Conimbricenses, y es la frialdat del mateix ayre: perque 'l fret, en sentir de tots los filosops, constipa y condensa los poros y parts del subiecte hont se reb y exprimeix d'ell las parts humidas com diuhen los Conimbricenses y com l'ayre que ix dels bufadors sia tant fresch com demostra la esperiencia, se seguirá en bona consecuencia que aquell fret constipará los poros del ayre y exprimirá d' ells las parts humidas ab que tindrá la sequedat de que cercám ara la rahó.

Y que la frialdat desseque y exprimesca las parts humidas ho denotan ab prou clara esperiencia la terra y 'l pá gelat per algun excés de fret que 'ls desseca de tal manera que, exprimida la humitat, los deixa sechs com uns ossos; ab que 's demostra que, essent tant fresch l' ayre que ix dels bufadors, ab aquella frescura constipa 'ls poros del ayre y li exprimeix las parts y porcions humidas ab que 'l deixa sech.

Ab estas rahons confío que hauré un tant satisfet al empenyo, deixant averiguadas á lo menos per coniecturas las quatre causas que proposí en lo principi. Confesso que sem-

pre restará alguna dificultat; pero en la opinió que menos ne puguen restar es en la que he seguida. Altres avivarán més los ingenis, pero ningú me llevará la gloria de ser estat lo primer que ab alguna difusió y doctrinas ha tractat esta dificultat, encara que dificultosa d' averiguar, pero molt gustosa pera mí, puig ab ella he satisfet y procurat acontentar alguns amichs que m' empenyáren en la materia y quant no tragués de tot altre profit que haverlos servit, sería pera mí molt gran.

Per la transcripció, N. FONT Y SAGUÉ

EPISSODIS DE LA GUERRA DEL FRANCÉS

LO MOSQUET DE CA 'N CARRERAS

Era tal volta la sobre dita arma despulla d' altre de lluytas passadas y que, colgada espressament ó per etzar en los boscos de ca 'n Carreras dels Hostalets (Pierola), se trobá arrebassant quan foren aquells trets per vinya en los primers anys d' aquesta centúria. Després de netejada corresponentment, la feren de nou montar los amos d' aquella payral casa ab sa corresponent culata, fent posar ademés en lo ters de son canó uns tres peus ó torradoras com á punt d' apoyo que al mateix temps fossin plegadissas per quan convingués son trasllat á coll.

Aixís arreglada va utilisarse en aquella época pera ofendre á las tropas francesas, y, en efecte, va representar un brillant paper y sos mortífers trets volcaren á molts de gabaigs. Mes son maneig costá als nostres no pocas tamborinadas, puig era arma de gros calibre y, per lo tant, de molta sotragada. A més de bon puny, necessitava cert ayre de maneig per descarregarla sens anársen de costellas de la cossa. Quan l' enemich se trobava á distancia, hi tiravan bala rasa posanthi dos ó tres trets de pólvora de fusell ordinari, y quan era més proper, un

grapat de balas ó balins á tall d' ametralladora tiranthi en posició agenollada y los més dels cops arrambats á la soca d' un arbre.

Era, donchs, una gran arma per ofendre, mes tenía l' inconvenient de son pes. Per lo tant en las reculadas ó fugidas havía sempre d' anar á vanguardia. Mes apesar d' aixó no passava partida de francesos que no tastés sos confits y no la sentís tronar de bon gust per entre 'ls pinars que allavors hi havía per aquestas afraus montserratinas.

Lo qui més se distingí en son maneig diu qu' era un comparet del petit poble de Hostalets (Pierola) de qui no havém pogut saber lo nom.

Encara avuy, després de noranta anys, se conserva viu son recort, y ab referencia á ella se 'n comptan de grossas, havent quedat la gráfica frase, quan una cosa no 's pot conseguir per los medis ordinaris ó dintre una cassera se fa un tiro dificultós: *Ves á buscar lo mosquet de ca 'n Carreras* ó be *sembla que portas lo mosquet de ca 'n Carreras*. Tan gran era son recort entre 'ls vehins d' aquestas encontradas y tan viu 'ns lo varen llegar.

Encara avuy se sent de llavis d' algún d' aquestos vells venerables que prenen lo sol pels portals, y que ja son més del altre mon que d' aquest, lo retret del 22 d' Agost del any 1808 en que en una espera va matar lo tal *mosquet*, d' una sola plantofada, set francesos; notable efeméride d' época y viu recort d' una emboscada. Aquesta arma, que fou de tanta historia com es avuy de felís memoria per los brillants papers que desempenyá en aquella brillant epopeya y lluyta de dret é independencia, suposan los més que fou recullida per *la guerra dels set anys* quan se desarmá 'l paysanatje. Lo cert es que res fins avuy havém pogut indagar respecte son parader y casi desconfiém de trobarne rastre, á no ser que hagués fet cap en algún museo, armería ó taller d' artista, hont dormís la son de la pols sense dir gran cosa á son amo de sos grans serveys ni de llur passat.

EMILI PASCUAL Y AMIGÓ

Torre-Blanca (Bruch) 1898.

UN REFRÁ CATALÀ

DEU TÉ UNA MASSA QUE PEGA Y NO AMENASSA

UN home pobre ha de passar un riu que revé. Encara que li sembla que l'alsada d'aygua es molta, creu que 'l caball que mena tindrá pit pera passarla. L' embesteix: pero 'l caball s' espanta y recula com pot. L' amo vol anar á casa seva. Sa familia estará ab molta ánsia si no hi acut. Dona ullada riu avall y observa que l' aygua va més estesa, y de consegüent, més prima. Se dirigeix envers aquell punt; pero li surt lo guardiá ó'l que fa de tal, y, encar que segueix una carretera, li diu encarantli l' arma llarga que du: —¡Endarrera! ¡Has caygut en penyora!—Si passo per aqueixa carretera de propietat particular, es que pera anar á casa y tranquilisar ma familia no tinch en aqueixos moments altre pas: si hi passo es, com veyeu, degut á que no ho puch fer de altra manera. Si tant greu vos sap que ara no 'm mori, vos pagaré 'l mal que considereu vos puga fer.

Aquí teniu cinch duros: deixéume anar á casa!—Lo guardiá no 's vol avenir á dit conveni: lo pagés pobre dona garrotadas al caball y passa ab perill de la vida 'l riu. Pero tranquilisa á sa esposa y fills.

Aqueixa alegría dura poch. La papeleta de citació amarga son cor. Acut á la cita y diu lo succehit; pero com qu' es pobre, es condempnat á pagar, segons s' assegura, xeixanta pessetas. Un altre pobre 's trova en los mateixos travalls y també es castigat netejantli la butxaca.

Va arrivar lo Janer de 1898.

Plou que plourás, las ayguas del riu pujan, pujan, y per lo mateix indret que passáren los pobres pagesos pera no ofegarse y que perque procuráren salvar sa vida foren castigats fentlos donar més ó menos pessetas, embesteixen las ayguas y forman un bras de riu. Lo que eran frondosos fruyterars y jolius regadius son convertits en jas del riu y dipósit de rochs, pedruscall y sorra.

Lo propietari al contemplar tal cambi diuhen que plorá. Los que 'l vegeren ab tal sentiment no se 'n podían estar: deyan tot baixet: «Deu té una massa que pega y no amenassa.»

— VICENTS PLANTADA Y FONOLLEDA

CARTA Á F. MISTRAL

AB MOTIU DE LA PUBLICACIÓ DE LO LLIBRE DE VERSOS «LES ILLES D' OR»

(Valenciá.)

Quan de llegir acabe, ¡oh benvolgut Felibre!
los plants, cançons y troves del teu amorós llibre,
aucell que, plé de cántichs, ve de les Illes d' or,
ona naixcuda en Casis, que en nostres pratjes mor,
vent fresch de tremontana, que du de les arbredes
los grats perfúms y porta l' alé de les neus fredes,
auba d' un jorn puríssim, estrela d' un cel clar,
nau que ab les blanques veles creua d' un vol la mar;
quant de llegir acabe ses fulles una á una,
aguayte á la finestra y á la llum de la lluna
deixe que vole lliure, somiant mon esperit;
y sembla que el silenci rumorós de la nit
porta encara en los ayres una veu llunyadana,
que 'm diu:

—«Esta, que escoltes, es veu de una germana
avans que tu naixcuda en lo mateix bresol,
ventada d' igual ayre, daurada d' igual sol,
que de la llar antiga sab les dolces rondalles,

que parla com tu parles, que balla com tu balles,
y que, com tu, sommía l' alegre temps passat.»

¡Ah! jo també 'l sommíe y, com á tu, m' es grat
saber que encara naixen dins de la nostra casa
fills fogosos y alegres, brots de la noble rasa
que al un costat y al altre dels negres Pyrinéus
devallá com devallen los grans rius de les neus,
y la cançó en los llavis, la espasa en les mans fortes,
d' Arlés y Barcelona trucaren á les portes,
fundant, de les montanyes á l' un y altre costat,
de part d' assí un reyalme, de part d' allá un comtat.

¡Ah! jo també sommíe que, aixís com la tempesta
gronxa dels més grans roures sols per breu temps la testa
y aprés de nou ses branques munten dretes al cel,
y aixís com de les boyres el blanch y cendrós vel
sols un breu jorn amaga del sol la llum eterna,
vorém també com tornen de la heretat materna
los vells jors y se acaba lo plor del nostre dol.

Encara avuy nos queda la terra, el mar y el sol:
LA TERRA, conquistada montanya per montanya,
y plá per plá, hon no brota rahel de gent estranya,
ab nostra sanch regada, plena dels nostres noms,
poblada de antichs arbres plantats per els vells homs,

ornada ab palaus góticbs y esglesies bisantines
que el bon recort dels pares guarden en ses roines,
coberta per les tombes dels avis forts y sants;
LA MAR, que entre ses ones, mogudes dels llevants,
guarda lo solch encara dels grans vaixells de guerra
que de la nostra anaven á la llunyana terra;
LO SOL, que escampa encara, pera alegrar lo cor,
sobre les nostres planes sos esplendits raigs d' or,
els nostres fruyts sahona, endolsa els rahims negres
y de les nostres nines els dona als ulls alegres
la llum, com á ses galtes els dona el tint rosat.

¡Aixó sols, ¡oh poeta! nos queda del passat!

¡Nos quedes tu! Tu asoles eres la patria encara,
com si Virgili á Roma ó al seu Tibur tornara
y en mitj de les roines, sentat sobre la pols,
dels segles morts diguera avuy son cántich dolç,
y que, pera escoltarlo, ixquessen dels escombres
dels antichs temps gloriosos les benehides ombres.
Aixís tu, Mistral, cantes y al ressó del ton plant
de la oblidada historia los homes veig davant.

No els héroes, tot lo poble, veig que renaix y avansa
los ulls plens d' alegría, lo pit ple d' esperansa,
cantant les seues gestes, plorant los seus esglays,
blandint la forta espasa, cantant los dolsos lays,
resant la oració tendra, bebent en l' ampla taula
lo vi guardat dels pares, y ab la gentil paraula
dels trovadors dientnos ses penes ó el seu goig.
Y passa tot com passa la llum del nubol roig
quan en ponent amaga lo sol la eterna flama
y ve la nit y el aspre vent de lleveig que brama.
Aixís com mos ensommis, lo teu cantar se 'n du.

¡Ah! ditjosos nosaltres, quan escoltante á tu
oblidém de la vida les desgracies amargues,
y del gelat desembre en les velades llargues
podém donar eixample al esperit y al cor
deprenent de memoria les teues «Illes d' or.

VICENTS W. QUEROL

A MA GERMANA

EN SA PRIMERA COMUNIÓ

¡Tota blanca en lo vestir!...
¡Casi no 't conech, germana!...
¡Ves qui t' ho havía de dir!...
Si semblava qu' era ahir
quan te feren cristiana.

Lo jorn que 't van batejar:
—¡Sembla un ángel!—tots se deyan;
no més feyas que plorar
y 'ls nostres pares, es clar,
al contemplarte somreyan.

Avuy torna á semblá' ahir:
—¡Sembla un ángel!—tots mormolan;
tu rius llensant un sospir
y del goig que 'ls fas sentir
contemplante 'ls pares ploran.

Los germans te van mirant
y casi que no 't coneixen...

¡Si á Deu t' has acostat tant!...
No 'n fugis, véslo estimant,
qu' Ell may deixa als que no 'l deixan,

Avuy han vestit de blanch
ton cos, y l' ánima teva;
lo blanch del cos te 'l treurán;
lo de ton ánima aymant
si tu vols, ningú te 'l lleva.

A Jesús van coronar
d' espinas que 'l desangravan,
sa passió al comensar;
y Ell ho sofrí per salvar
als mateixos que 'l matavan.

Mes á tú t' han coronat
de gessamins y de rosa,
ton patir has comensat;
¡que aquest mon, hont has entrat,
no prengue la més hermosa!

Quan t' he vist embolcallada
ab lo vel de la puresa
¡y qu' hermosa m' has semblada!
Guárdal sempre recatada,
com recort de ta infantesa.

Germaneta: ¡Has combregat!...
¡Ets massa petita encara
per compendre eix mot sagrat!
Eix matí Jesús ha entrat
dins ton cos, y en tu viu ara.

¡No 'l treguis may de ton cor!
Que 'l que va pel camí recte,
quan hostatja á un gran Senyor
li don' sa cambra millor
per ell es tot son respecte.

Donchs ja que tu avuy, gojosa,
á ton Senyor has rebut,
no li sías desdenyosa,
y de ta ignocencia hermosa
ofereixli 'l dols tribut.

JOAN LLONGUERAS Y BADÍA

RONDALLA

(MÚSICA DEL SENYOR DON MELITÓN BAUCELLS CATALÁ, CANTADA EN LA «UNIÓ RODENSE» Á BENEFICI DELS SOLDATS)

Veusaquí lo que ha passat
d' una mare y un soldat:

«D' estimació la mare
li 'n dona rich tresor;
també li dona 'l pare
lo seu tribut d' amor.

En tant que 'l temps fa vía,
com més lo noy es gran,
la santa gelosía
dels pares va aumentant.

En mitj de la pobresa
de penas y d' afanys
d' amor l' ánima encesa
arriva als dinou anys.

L' Estat, que tot s' ho draga,
sens lley, sens fré ni cor,

cobrar vol nova paga
ab sanch del poble y or.

Tal com avuy s' estila
en est país perdut,
ja marxa de la vila
florida joventut.

En amarch plor s' amara
y 's mor d' anyorament
una pobreta mare
que al fi l perdut pressent.

De guerra 'l foch innoble
s' abranda enllá del mar. .
L' Espanya ab carn del poble
l' haurá d' alimentar!

Qui dret no té á la vida
al punt es embarcat...
—¡Ay, guerra malahida,
qui 't mou es un malvat!—

Quan l' honra de la terra
han rebatut pel fanch
al pobre han dit: de guerra
l' escot paga ab la sanch!

Com vil mercadería
venuda á comissió
de pobres cada dia
surt nova expedició.

Y al retornar á Espanya
ferits ó be malalts
com borts en terra estranya
fan vía als hospitals ..

Si Espanya es noble y forta,
al mon ho van contant,

la pobra mare morta,
un fill agonitzant...
y un vell de porta en porta
que passa mendicant...»

Veusaquí 'l cuento acabat
de la mare y del soldat.

J. BAUCELLS Y PRAT

MAIG

Per entre 'l brancatje
canta un rossinyol,
assí hi han flors bellas
allá un papalló
va cercant floretas
ab sas alas d' or.
Niu fa l' aucellet,
en humil recó.
Tot viu, tot fermenta,
ardorós lo sol,
lo sol de mitj-dia
que... ¡Deu nos en dó!...

Passada la tarde,
á entrada de fosch,
encar va cantantne
'l festiu rossinyol,
ne canta á la Verge,
al mes de las flors
y 'l só d' una Salve,
repeteix joyós...

ALFONS MASERAS Y GALTÉS

AUCELLS

LO FALSIOT

Es sens disputa 'l rey del mon que vola.
Sortint del Nort allá á la matinada,
quan baixará lo sol cap á la posta,
ja en lo Mitjdía plegará sas alas.

Mes,—semblant l' ambiciós sense mesura,
lo poderós sens fré,—ell que aixís vola,
sobre las valls, montanyas y planuras,
al caure á terra encadenat s' hi troba.

LO PIT-ROIG

Un matí de Janer, en que la terra
cuberta está de neu
y un ayret glassador lleuger passejas'
missatjer de la mort, arreu, arreu;

lo Pit-Roig ha vingut prop la masía,
hont un bon foch hi ha encés...
s' acosta á la finestra... als vidres pica...
obriu, deixéu entrar al aucellet!

EMILI TARRÉ

FLORS D' ADMETLLER

(ÍNTIMAS)

T' allunyáren de mí y aixís van creure
minvar lo nostre amor; no varen veure
que l' ausencia l' aumenta ab son neguit...
¿Quí pot matar d' un' ánima ferida
las ánsias eternals? ¿Quí pot, ma vida,
pará 'ls batechs d' un pit?...

Cert es que nostres somnis y alegrías,
varen fugir al acabá' aquells dias...
Cert es que trossejáren nostres cors...
Mes no perque un roser l' hivern desfulli
quan l' istiu ab ruxím sas brancas mulli
deixará de dar flors.

Esperém y sufrím. Potsé' algun dia
l' anyoransa d' avuy, ma bella aymía,
en goig se cambiará...
Esperém y sufrim, que quan s' espera
ab ilusió y ab ánsia verdadera...
es tan dols esperar!...

EDUARD GIRBAL JAUME

LA NISU

I

L' Anton era com una criatura. Sa mare be prou que li deya: May serás res més que un tabalot.

Enjogassat com un cadell, sempre rialler.

Ab tot y menar ja 'l carro, no li podían treure la dalera de jugar ab la Nisu, la pubilleta del Mas, que per sa part no hi havía dia que ab sos companyons no anés fins al pont á esperarlo y allí pujar dalt del carro que l' Anton menava entonant una cansó de las més baladreras y pensant ab llurs amiguetas que l' esperavan pera cercar nius y empaytar sargantanas.

Ab quin goig ajudava á pujar á la Nisu! sense parar esment en sos companys que impacients esperavan son torn per enfilarse á dalt. Y quan *arrencava* ab quin cuydado passava 'l bras per la cintura de la pubilleta per aguantarla de la sotragada!

En las tardes d' estiu, quan lo sol abrusava la terra, se 'ls veya corre per aquells camps de Deu lo mateix que dos papallons; confonentse ab los blats que, com inmensa onada d' or,

se removían al oreig de jovenesa qu' eixía dels dos amiguets quan hi passavan refregantshi. Y quan los ceps comensavan á donar son fruyt, ells dos, seguint las collas de beremadors del Mas, los ajudavan en sa tasca entretenintse fent *pedradas* ab grans de rahim y ficántsen més en llurs bocas qu' en las portadoras arrengleradas en mitj las fileras de ceps.

Lo que més li agradava al Anton era 'l trepitjar. Ab quin dalit s' hi posava! Mes quan la Nisu l' ajudava, ell, tot fent com qui busca quelcom que no troba, endinzava la má fins á trobar los peus de la pubilla que, al sentir las pessigollas, comensava á voltar d' aquí d' allá, mentres l' Anton esclafía una rialla qu' aixordava. Ella s'enfadava y llavors, tot fent lo plorició, li demanava perdó y acabavan per tornar á ser amichs.

Aixís havían passat los anys; sempre junts, are plorant, are rihent, mes sempre junts com lo sol ixent y l' aubada.

II

Enguany la festa major prou será més divertida que cap. La plassa dels arbres está plena de gent endiumenjada qu' espera embadalida que comensi la cobla. Lo jovent va fent rotllo donant las mans á las donzellas que, rialleras y plenas de joya, lluheixen vestits de colors vaporosos que dona bo mirarlos.

En lo mas d' en Feliu no 's quedan pas enrera. La Nisu estrena son primer vestit de llarch, y la taula be prou diu que d' aixó se 'n fa gran festassa. Los convidats van arribant fent rotllos y omplint de floretas á la pubilla, á la Nisu, que no fa més que tornarse roja y respondre ab rialletas d' agrahiment mal dissimulat.

La mestressa s' asseu al cap de taula y aixís per ordre tots en sos respectius llochs, segons los graus de parentiu ó amistat que 'ls lligan ab los del Mas.

Quan tot está al punt, la Nisn, tota cofoya d' esser ella 'l principal motiu de la festa, s' aixeca y, com cada any, resa un parenostre á la memoria de son pare qu' es contestat ab mos-

tras de respecte per tota aquella munió de vellets que havían sigut sos amichs del cor...

—Deu vos guart á tots. Que no 'm deixeu lloch per mí?—cridá l' Anton desde 'l portal, tot mudat y planxat com en dia de casament.

—Tens rahó que uo hi eras—feu la Nisu—té, seu aquí.

—¡Uy! es massa lluny; jo vull seure prop teu...—

Y tot mirántsela atmirat:—Oh, y are que me 'n adono, semblas una donassa; sense trenas!

—Seu, seu carrimeló—digué la pubilla interrompentlo.

—Ves perque m' ho has de dir are carrimeló; que 't feya res are?—Y 's posá á menjar tot mirantse de cua d' ull á la Nisu com prometentli venjansa de sas paraulas.

En santa pau comensá y en santa pau acabá 'l dinar en celebració de vestir de llarch á la pubilla del mas d' en Feliu.

Als pochs días, l' Anton aná á buscar á la Nisu qu' estava asseguda dessobre unas garbas d' ordi més enllá de l' era.

—Aném, Nisu, á la plana, que hi ha 'ls segadors.

—No puch, noy—feu ella tot arreglantse 'l monyo y espolsantse 'l boll que s' havía arrapat á sas faldillas.

—Sabs,—digué l' Anton—sabs que tens molt urch: no semblas la mateixa.

—Mira, Anton; d' aquí endevant no 'm vinguis ab més ximplesas. Are ja no es temps de jugar; la mare ja m' ho te dit: no vull que vagis més per aquestos mons de Deu; are ja ets gran y t' has de cuydar de las cosas de casa. Ab aixó ja ho sabs. Are mateix tinch d' anar á arreglar la virám.

—Donchs jo no sé qué fer tot sol; m' aburreixo y sento anyorament d' aquellas corredissas... Aném dona, aném; ja l' arreglarás demá la virám.

—No pot ser, no pot ser; no vol dir aixó que haguém de renyir. Al contrari, podém ser molt amichs. Mes no es temps ja de fer criaturadas y de corre d' assí d' allá com uns roda-socas. No veus que ab las faldillas llargas m' entrebancaría—feu la Nisu estarrufantse com un gall.—Adeu, noy, adeu, qu' es tart.—Y marxá deixant al Anton tot moixo y tristot que donava pena. Per tí, rebotent la gorra per terra se n' aná cap á casa rondinant entre dents.—¡Qu' orgullosa s' ha tornat la Nisu!—

III

L' Anton cambiá del tot. Se torná malganós y cor-caygut; no se 'l veya riure may; caminava abstret, sempre pensant ab la Nisu que 'l deixava sol y ensopit com un mussol. May hauría dit que li fes tanta falta,

Tornava un matí de vila y pel camí havía anat formantse un munt de progectes que li davan un ayre de gravetat que 'l feya estrany y desconegut. Enfilá carrer major amunt y 's dirigí cap al mas d' en Fellu.

—Bon dia, ¿hi es la Nisu?

—Es per aquí fora,—feu lo mosso—l' he vista qu' anava aquí baix á la recolzada.

—Deu vos ho pagui.—Y se n'aná á cercar la gaya pubilleta. Tan bon punt la vegé, tingué ganas de tornar enrera pero no pogué.

—Escolta Nisu, ¿que tens una estona per mí?

—Digas noy, mes no 'm vingas ab si vull jugar á aixó ó á alló...

—Ja no jugo, Nisu; ja no jugo. M' he tornat molt tonto y no sé jugar.

—Ja, ja, encara 'm farás riure. Donchs qué vols: esplícat, home.

—Vull, vull... No ho sé que vull; no vull res y ho vull tot. Jo, pobre de mí... no sé cóm dirtho; no més sé que al tornar cada dia de vila quan no 't veig al pont com avans me ve una tristesa que... vaja, no puch ferhi més, haig de plorar. Jo no ho sabía que sense tú 'l mon fos tan trist. Devegadas fins me tinch rábia á mí mateix, perque, ja ho veig, are ja som grans. Mes, qué vols que 't diga, jo no hi sé estar de sol. Y ara que m' escoltas, vull esplicarte una cosa que m' ha dit en Bieló.

—Esplícat, home.

—Ahir al tornar de l' horta, quan vaig trencar á la carretera vaig trovarlo y 'm preguntá per qué m' havía tornat tant

estrany. Jo que si que li esplico tot lo que 'm passava y fins vaig dirli que d' ensá que t' havían posat de llarch que semblavas una senyora de ciutat y que no 'm volías dir res y que fins m' havías aburrit.

—Això may—respongué la Nisu—tu sempre serás un bon amich...

—Varem enrahonar passat d' una hora—continuá l' Anton—¿y saps qué 'm va respondre en Bieló? Escolta, escolta, Nisu. Me va mirar molt, y després me preguntá quants anys tenía. «Soch de la quinta que vé» vaig dirli. Donchs be, feu ell, tu estimas á la Nisu.

Ja ho sabía, vaig respóndreli, sempre'ns hem estimat; mes ell hi torná dihentme que t' estimava d' un altre modo que avans y que t' ho digués á tu que aixís trovaría consol. Y quan va marxar vaig sentir que deya: ¡Pobre Anton! Y'm deixá tot confós y parat... ¿Qué hi dius tu ab això?

—Que no t' he entés d' una paraula.

—Donchs vinch á dirte—feu l' Anton tot cremat—que t' estimo y que vull parlar ab ta mare pera dirli que no puch viure sense tú y que tú ets ma vida y tot.—

Y 's deixá anar en un mar de llágrimas que fins feren enternir á la pubilla que sols sabía dirli:—Calla, home, calla, quan t' hi hagis acostumat ni te 'n recordarás de mí.

—Calla, calla; tu 'm vols matar. Estich resolt demanarte á ta mare.

—Es inútil.

—¿Qué dius? Y ¿per qué? ¿Que potser n' estimas un altre? Digas, digas.

—No, no—feu ella ab mal fingida naturalitat—mes com som tant joves...

—Be, ja ho veurém això. ¿Hont es are ta mare?

—La trobarás al graner, mes no hi vagis, Anton, créume.

—Estich resolt, estich resolt—deya tot allunyantse—jo 'm moriría aixís.—

Se n' entrá cap dins lo casal y cridá desde baix:

—Mestressa, que puch pujar?—La mestressa del mas, la senyora Carme, com li deyan, tenía allavoras uns cinquanta anys. Sos ulls prou que ho deyan que era més viva que una mustela, y son rostre expressiu retratava be son carácter resolut sense despotisme que feya que més de quatre del poble

s' hi aconsellessin, cumplint al peu de la lletra tot lo que deya la senyora Carme.

—Sí, home, sí, ja ho saps—digué, responent á la pregunta del Anton;—aquí es á casa teva.—Y 's ficá cap dins seguida del Anton que ab quatre gambadas va ser dalt.

—Senyora Carme—va comensar l' Anton tant bon punt s' assegué devant de la mestressa.—Avuy vinch pera parlarvos sériament y ab formalitat. Ab pocas paraulas vos ho tindré dit. Estimo á la vostra filla y vinch á dírvosho perque com que soch de la quinta que vé, si me 'n deslliuro vos ho sabréu y no faréu cap pensament.—

La mestressa se 'l mirá bella estona ab indecisió. Per fí digué entre irónich y sério:

—¿Que ho dius de veras ó de per riure?

L' Anton mitj p'orós y ennuegantse, respongué:

—De sério ho dich, de sério.—

La senyora Carme 's posá á riure y totseguit comensá:

—Si ets un nen tu per pensar en aquestas cosas; endemés la Nisu es pubilla y las pubillas esperan hereus... y ma filla ja no l' espera...

—¿Ja 'l té?—cridá l' Anton encenéntseli 'ls ulls.

—Ho has endevinat. Ves y déixatho corre. Be prou que 'n trovarás de dona quan sigui l' hora.—

L' Anton no sentí res més. Baixá la escala arbolat, sos ulls embotornats sortintli de las concas, estirantse 'ls cabells y gemegant com si hagués pres mal. Y be prou que n' havía prés de mal! Mes la ferida era á dins, al cor, ahont no hi arrivan los remeys dels homes. Passá per devant de la Nisu que estava fent herba y, sens parar de corre, de sa boca sortí com un udol que deya cridant: — Adeu, adeu per sempre. — Y s' allunyá deixant á la pubilla aturdida mirant al lluny en la direcció que s' havía perdut l' Anton.

IV

Era'l mitjdía; lo sol batía sobre aquella terra calda. Ni un alé d' ayre removía las fullas.

La Mare del Anton corría boja de casa en casa preguntant per son fill que li mancava horas ha. Ningú sabía darnhi rahó. Tothom responía lo mateix: «No l' hem vist.»

De cop un xavalet vingué cridant:—¡¡Jo l' he vist!! ¡Jo l' he vist! Ha caygut dalt d' una riera; ¡¡correu, correu!!— Las donas entraren á la pobra mare en una casa presa d' una basca, mentres los homes corrían vers lo pont.

Lo carro estava parat al mitj, y ell, l' Anton, á baix de la riera, amarat de sanch y malmés del cap que ni 's coneixía qui era. ¡Pobre Anton! Quan la Nisu ho sapigué sentí dins del cor una punyida, que encara li dol. No li recordeu pas aquest fet, perque 's posa com boja y crida que dona llástima: «Adeu, adeu per sempre.»

JOSEPH M.ª FOLCH

LES GALES DE SANT JOHAN

(ROMANÇ DE COSTUMS)

I

LA CITA

—Si vol res per Catalunya,
demá hi té correu segur;
dexarém la Cort d' Espanya
pel castell y mas d' Or-puy.
En venir l' aniversari
del naxement de Jesús,
les parets de casa 'm cridan
y ferles el sort no puch.
Nadal es per la familia,
Madrit ja 'm cau al demunt;
ma viudedat fas més fosca
com més de m' alberch m' alluny.—
Axís anunciá 'l viatge
lo senyor Baró d' Or-puy,
mentres que 'l café abocavan

acabant de dinar junts.
Sens posarhi esment, sa filla
lo serví com de costúm,
mes... les roses de ses galtes
havíen desparescut.
Aquest noble de paratge,
catalá del millor fust,
sembla fet de llenya antiga
qu' en nostre temps s' ha perdut.
Leri leri dels sexanta,
l' esguart encara li llu,
y delint per la caçera,
de dotze trets no n' erra un.
Sa filla es un pom de violes
de celestials perfums,
que, si encanta ab sa bellesa,
atrau més ab ses virtuts.
L' anyorament de la terra
ha servit de llaç comú,
y ella me diu que, escoltantnos,
ha aprés d' estimar á Or-puy...
L' endemá esperavam l' hora,
de sobretaula asseguts,
quan de sobte exí son pare
per esmenarne un descuyt.
Abdós solets, consirosos,
sentint los cors commoguts,
refrenavam la paraula,
mirantnos com á poruchs.
Una claretat sobtada
li pujá del cor als ulls,
y per est llampech punintlos
los retenía mitx-cluchs.
Sa interna lluyta amagava,
ab la modestia y l' orgull,
y ses calrades, trahintla,
mostravan la inquietut...
Tremolaren ses parpelles
tot espurnejant de llum,
fins qu' en dolls d' un plor indómit,

esclatá s' afecte ocult...
Sort que les mans se trobaren
estrenyentse ab suau nus,
y, als cors cedint la paraula,
tornárem romandre muts...

Al peu de la diligencia,
lo Baró ab coral impuls,
abraçantme, repetía:
—¡Fins á Sant Johan de Juny!
Vinga á la festa del poble
que hi veurá extranyes costums
y patriarcals usances
que arreu han desparescut.
No li promet pas d' escriure,
que 'l tinter tinch massa axut;
l' home 's coneix per les obres,
no pels mots que 'l vent se 'n du...—
. . . . . .
Ella en el cupé abatuda
recolzantse en l' angle obscur,
per amagarshi les llágrimes
que havía mal retingut,
me digué:—¿Hi vindrá á la festa?
—Faré d' anarhi, li jur.—
Nostra darrera encaxada
se desfeu al crit de ¡sus!
Y al arrancar la galera
me vaig trobar dintre 'l puny,
un mocador per penyora
tot de llágrimes remull.

II

LA VETLLA DE SANT JOHAN

Volguí atényer ma promesa:
dia vint y tres de Juny,

lo correu me dexá á Lleyda,
pel viatge convingut.
Restaurat, á l' hora baxa
cavalguí en un valent mul,
ab l' arnés de seda antiga
ple de borles y repunts.
Per moço de peu tenía
un pallardás forçagut,
falaguer y entés per traure
dels camins aspres l' enuig.
Duya jupetí de grana
ab botons de vintyvuyts,
gech sobrer penjant al muscle,
calçes curtes de vellut.
Gorra color de la faxa,
camals blanchs com els peuchs,
força veta á l' espardenya
y á les mans un llarch verduch.
Devant de cada masía
arrestellavan pallús,
y ab brancám de tota mena
componíen grans curmulls.
Quan l' antiga Seu de Lleyda
de vista haguerem perdut,
va començar la revetlla
poch avans d' encendre 'ls llums.
Dels esturments de les dançes
venía 'l ressó confús,
y á les cantades dels jóvens
seguíen renills y ahuchs.
De sobte 'l cel encés vérem
clapat de sachnants vesllums
com la boreal aurora,
com el sol rogent quan surt;
y, si no per l' alegría
qu' escampava arreu s' influix,
semblava el país en armes,
pel sometent commogut.
Mil gales santjohanines
abrusan los replets munts,

gegantines alimares
de la popular costúm.
Cada foch llança ab cent llengues,
croxint s' ardenta farúm,
y á revinclades s' esberla
dins les espurnes qu' escup.
Mentres qu' entorn de les flames
giravoltant al esbull,
s' hi veuhen hómens y dones
y noys saltant per demunt.
La superstició est vespre
dels sepulcres pagans surt,
y pren part en la gatzara
fins que ab les tenebres fuig.

III

EL MATÍ DE SANT JOHAN

Per fí guaytá l' estel d' auba
d' aquell jorn sens par, volgut
per poblats de tota mena,
cristians, moros y turchs.
Les estrelles quan lo veren
tancaren d' enveja els ulls,
y la lluna, esblanquehintse
se fonía entre niguls.
Esbarts de pardals fogíen,
piulant, dels arbres brancuts,
per cercar en rosses messes
lo gra abundant y madur,
quan lo sol se dexá veure
flamejant entre dos puigs,
y la terra tremolosa
par que adorás l' astre august.

L' ampla afrau qu' atravessavam
se compón de pobles curts,
que, arremolinantse, axecan
llurs campanars punxaguts.
Ses campanes benehides,
tot cridant lo feel concurs,
alegravan la encontrada
y el meu coratge abatut.
Lo tritllejar d' aquella hora,
per cent ecos més crescut,
tronava per desmentirne
fatilleríes y augurs.
Allí 's sentía l' Esglesia
cridar als cors decebuts,
per mostrarlos l' esperança
dins un camí més segur.
En un mas dels alterosos
que 'l camí hi passa dejús,
enramats portals y rexes;
de poll, canyes, murtra y bruch,
hi cantava un chor de jóvens
una albada ab bell ajust,
d' una popular tonada
d' amorosa llanguitut.
Deturím per escoltarla,
trobá 'l guía uns coneguts
que 'l convidaren á beure,
y ab tres bots ja 'l viu dessús.
Aprés d' algunes posades
sentides sempre ab nou gust,
vaig ohí' als companys del guía
cridarli sens fer embuts:
—Bé n' es prou de valent home
l' arriscat que no ha temut
que l' *estol de balladores*
en el Segre lo sepult.
¡Quan no tem les *Dones d' aygua*,
ni en tal nit altres esculls,
cert está de sa ventura
qui vé á péndrela tan lluny!—

L' eco d' aquesta ironía
fiblantme de cop descuyt,
sens ésser intencionada,
me ferí com un insult.

Capgirantse la meva ánima
ab sobtat fluix y refluix,
me semblá que 'l cor me 'n duya
en desgrat del meu orgull.
Mes, si 'l seny y 'l cor disputen,
sempre aquell n' ha exit vençut;
els dubtes que al seny esglayan
els desfá lo cor d' un buf...
Y, acabantse una collada
vaig esperonar lo mul,
ohint lo guía que 'm deya:
—¡Ja 's veu lo castell d' Or-puy!—
Una torre d' homenatge
alterosa sobressurt,
coronant finestres gótiques
entretellades d' escuts,
mentres que la conrería
redossada als antichs murs,
mostra tot un petit poble
de casals y de casulls.
Obra de quatre ó cinch segles,
té afegitons de cascun,
y, mitx castell, mitx masía,
retrata als qui alberga avuy.
Lo palau de ma estimada
contemplava commogut,
quan la joya que sentía
se 'm torná frisança al punt
que hi notí les portes closes
com si no hi visqués ningú,
avivant més la fal-lera
que d' arribarhi 'm consúm.
Les campanes de la vila
tocavan pausats batuts,
que 'l guía va creure n' eran

los trets de missa de vuyt.
La costa que devallavam,
voltejava un aspre puig:
descavalguí per més córrer
baxant pel dret lo talús...
Y axís me n' aní á l' Esglesia,
mogut pel febrós impuls,
tal com la roca redola,
ó l' isart mal ferit fuig...
Axí arribí á la sagrera,
lo fossar passí abatut
y quedí al entrar al temple,
enlluhernat y confús.
S' acabava 'l *Dies iræ*
del ofici de defunts,
y tothom per l' ofertori
encenía prest els llums.
Astorat, ran la cancella
mirava la multitut
de dones ab ses caputxes,
resant y plorant tot junt,
darrera 'ls banchs dels pagesos,
que ab gambetos de drap bur
pujavan al presbiteri,
ab sa candela cascun,
quan entrá una jaya cega
ab son gayatet al puny,
demanant besar la morta
pel bé que 'n via rebut.
Feyas lloch ab plors y empentes
preguntant plena d' enuig:
—¿Qué ha estat exa mort sobtada
que afora vila he sabut?—
Y ab preguntes y respostes
dels xiu-xius s' armá un barbull
que sols me dexá compendre,
entre mots interromputs:
—Ha mort del cor, com sa mare;
els Sagraments ha rebut;
l' han vestida de *Purissima*,

tota de flors y de llums.
Está en la capella antiga
sobre un túmol de vellut...
El sol se 'ns pon á mitxdia
als pobres de Vall d' Or-puy!...—
Me trobí prop de la morta
en un tancar y obrir d' ulls.
Tot á ma vista rodava
al entorn d' aquell bahul.
Y, anant á dar lo bes únich
al front d' aquell ángel pur,
esmortit vaig caure en terra
encegats pel plor mos ulls.

MARIÁN AGUILÓ